

V. RECENZJE I NOTY RECENZYJNE

Vincenzo Giuffrè, *Il „dritto militare” dei Romani* (Studi e materiali per gli insegnamenti storico — giuridici 2), Patron Editore — Bologna 1980, ss. 93.

Książka V. Giuffrè składa się z dwu działów: pierwszy zawiera wstępną charakterystykę merytoryczną prawa wojskowego Rzymian, druga zaś dokumentację źródłową oraz informacje bibliograficzne. We wprowadzeniu („Nota introduttiva” s. 5-15) zawarł Autor uzasadnienie nie tylko dla swojej prezentowanej pracy, ale szerzej — dla badań nad rzymskim prawem wojskowym. Na czoło wysunął stałą aktualność problematyki militarnej w różnych jej aspektach, m. in. w aspekcie historycznych podstaw współczesnego prawa wojskowego. Z tego też względu zachodzi konieczność szerszego spojrzenia na rzymskie instytucje wojskowe i wojenne (*res militaris*) przez m. in. pogłębione badania źródłowe. Istnieje też ta szczególna okoliczność, że antyczne prawo militarne było niezwykle wrażliwe na przeobrażenia w społecznej rzeczywistości i rejestrowało każdą zmianę w tym zakresie. Prześledzenie regulacji rzymskiej służby wojskowej od republiki do czasów pojustyniańskich oznacza więc poznanie ówczesnej rzeczywistości ekonomicznej, społecznej, demograficznej, etnicznej, technicznej i ideologicznej. We wprowadzeniu zwraca też V. Giuffrè uwagę na pojęcie prawa wojskowego (*diritto militare*). Otóż we właściwym ujęciu pod takim określeniem powinny się mieścić nie tylko normy karne i dyscyplinarne, ale także wszelkie inne instytucje historycznie i logicznie powiązane z życiem żołnierskim. Należałoby tu zagadnienia testamentu wojskowego, skutków popadnięcia obywatela rzymskiego w niewolę wojenną (*captivitas, ius postliminii, fictio legis Corneliae*, a także *redemptio ab hostibus*), sprawy ekonomiczne (np. *peculium castrense*) i inne instytucje prywatnoprawne, styczne z sytuacją żołnierza. Wszystkie one tworzą osobny niemal dział prawa, dostrzegany już przez samych starożytnych, którzy (m. in. Gaius, Quintilianus) wojskowych uznawali za jedną z wydzielonych kategorii ludzi (*homo militaris*), mających własne, specjalne prawa.

Autor ogranicza się jednak tylko do prawa wojskowego Rzymian w ścisłym znaczeniu, tj. zajmuje się prawem dotyczącym samego właściwego życia wojskowego („vera e propria vita militare”) oraz organizacji wojennej, a więc *res militaris* w znaczeniu „*diritto militare disciplinare — penale*” (s. 15-16).

W kolejnym rozdziale części merytorycznej („La regolamentazione del servizio militare”, s. 17-28) zawarł V. Giuffrè zapis regulacji prawnej służby wojskowej Rzymian w przekroju historycznym, a więc od okresu królewskiego i początków republiki (kiedy to służba wojskowa była powinnością rodową i obywatelską i nie podlegała szczególnemu uregulowaniu), do pierwszych aktów prawnych określających uprzywilejowaną sytuację żołnierzy (I w. p.n.e.) oraz do kształtowania się specyficznej *disciplina militaris* za pryncypatu, zwłaszcza od Trajana, określanego jako *conditor disciplinae militaris firmatorque* (Plin. Epist. 10, 29). Dominującą rolę cesarza w sprawach tak delikatnych jak wojskowe oraz specjalnym trybem sądow-

nictwa wojskowego tłumaczy też brak zainteresowania jurystów rzymskich (klasycznych) tą dziedziną prawa. Szczególny charakter norm wojskowych mało pasował do logiki i techniki jurydycznej klasyków, niewiele w ogóle interesujących się prawem karnym. Sytuacja zmieniła się w czasach Sewerów, kiedy to ożywiały się badania w zakresie prawa karnego, zmienia się też pozycja jurystów, włączonych w aparat państwowy. Pojawiła się wówczas konieczność systematycznego opracowywania i zbierania aktów prawnych, produkowanych przez kancelarię cesarską, m. in. w zakresie spraw wojskowych. Wzrosła zatem aktywność prawników w tej dziedzinie, by jednak w IV i V w. n.e. znów osłabnąć, a to ze względu na postępujące w tym czasie generalne osłabienie porządku wojskowego, coraz mniej funkcjonalnego w nowej rzeczywistości wewnętrznej i zewnętrznej tego okresu państwa rzymskiego.

Po części merytorycznej następuje charakterystyka źródeł i literatury. Teksty źródłowe w tej drugiej części podane są w sposób chronologiczny wraz z tłumaczeniem na język włoski i krótkim komentarzem. Mają one ilustrować (a więc nie wyczerpująco) etapy rozwoju wojskowego prawa rzymskiego. W kolejności następują: pierwszy traktat o prawie wojskowym Luciusa Cincio, przekazany fragmentarycznie przez Aulusa Gelliusa (Noct. Att. 16, 4, 1-6); fragmenty biografii cesarza Augusta, autorstwa Swetoniusza (Aug. 24-25; 49), dotyczące jego działalności w zakresie regulacji prawnej służby wojskowej; listy Pliniusza (6, 31; 10, 29; 10, 30) zawierające informacje o konstytucjach cesarza Trajana w kwestiach wojskowych; fragmenty pracy Arriusa Menandra: *IV libri de re militari*, podane w porządku paligenetycznym (według O. Lenela); podobnie fragmenty pracy Modesty: *De poenis libri IV*, której ostatnia księga poświęcona była w całości karnejmu prawu wojskowemu; następnie paragraf czwarty księgi III pracy Wegecjusza, dotyczącej prawa dyscyplinarnego i karnego armii rzymskiej, wreszcie: tytuł pierwszy (*De re militari*) księgi VII Kodeksu Teodozjańskiego.

W zakończeniu książki charakteryzuje autor na kilku stronach (89-92) literaturę dotyczącą prezentowanej problematyki z celowym ograniczeniem do prac nowszych oraz łatwo dostępnych.

Praca V. Giuffrè ma przede wszystkim cel dydaktyczny. Wynika to zarówno z wydania jej w nowej rozpoczętej w Bolonii serii: „*Studi e materiali per gli insegnamenti storico — giuridici*” (pod kierownictwem Roberto Bonniego), jak i z przyjętego przez autora układu treści i zminimalizowania aparatu naukowego (w części dokumentacyjnej może nawet zbyt dalekiego). Niewątpliwie będzie ona służyła z powodzeniem włoskim wykładowcom i studentom prawa. W innych krajach może mieć znaczenie pomocy przede wszystkim dla nauczających; pomocy pozwalającej na inne ujęcie oraz uzupełnienie wykładanego materiału z zakresu prawa rzymskiego w tych kwestiach, które związane są (także od strony prywatnoprawnej) ze specyficzną sytuacją prawną żołnierzy rzymskich.

Zwięzłe opracowanie V. Giuffrè dobrze wprowadza w tę problematykę. Pracy tej można przypisać też inne jeszcze znaczenie: kolejnego sygnału o przemieszczaniu się ośrodków zainteresowania romanistyki od mocno już wyeksploatowanego (jak to się teraz dość powszechnie podkreśla) klasycznego prawa prywatnego w stronę nowych obszarów badawczych. Rzymskie (w przyszłości może i szerzej — antyczne) prawo wojskowe jest obiecującą z tego punktu widzenia dziedziną, pozwalającą na prześledzenie przemian w wojskowym porządku prawnym (oraz związanych z nim kwestii prywatno-prawnych) w zależności od ekspansywnych i obronnych interesów politycznych państwa rzymskiego w jego dziejach, a więc w znaczeniu znacznie szerszym, niż by to wynikało z wąskiego określenia „prawo wojskowe”.